

Razstave

Šolska praznovanja skozi čas, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Nova Gorica 1994, katalog, 68 strani

V Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici je bila maja 1994 postavljena razstava o šolskih praznovanjih v preteklosti. Avtorica Vlasta Tulj je vsebinsko razdelila na tri oziroma štiri poglavja. Preko zapisanih dokumentov, fotografij, risb in s pomočjo literature je prikazala najznačilnejša šolska praznovanja na območju današnjih občin Ajdovščina, Nova Gorica in Tolmin od srede preteklega stoletja dalje.

Razstavljeni dokumenti iz avstro-ogrškega obdobja so nam skušali povedati, da so v tem obdobju v šolah praznovali cerkvene praznike, slovesnosti pa so se bile tudi v čast cesarju, cesarski hiši in monarhiji, ob začetku in koncu šolskega leta in ob odprtju novih šolskih prostorov, pa še ob obiskih raznih pomembnih osebnosti na šoli ali v kraju.

Dokumenti iz italijanskega obdobja so prikazovali, kako je oblast s šolskim koledarjem določila nekatere nove in drugače pripravljene šolske slovesnosti. Še vedno so imeli pomembno mesto cerkveni prazniki, slavili so rojstni dan kralja in kraljice, pomembna pa so bila tudi narodna slavlja ali civilne slovesnosti (npr. dan združitve Italije), med katerimi je mnoge uvedla nova fašistična oblast (npr. dan pohoda na Rim, dan Ballile,...).

Poseben prostor je bil na razstavi namenjen tudi obdobju od kapitulacije Italije l. 1943 do podpisa mirovne pogodbe l. 1947, ki pa je bilo predstavljeno le z nekaj dokumenti o praznovanjih v partizanskih šolah, v šolah, priznanih od okupatorja in v šolah pod zavezniško vojaško upravo.

Največji del razstave je prikazoval praznovanja v jugoslovanskem obdobju. Za ta čas je ohranjeno največ gradiva in je tudi najbolj raznoliko glede na izvor in vrsto. Razstavljeni dokumenti so opozarjali na poglobljena težišča šolskih praznovanj: dogodki iz 2. svetovne vojne in revolucije, priključitev Primorske k Jugoslaviji ter dosežki povojne oblasti na družbenopolitičnem področju, le v prvih povojnih letih tudi cerkveni prazniki.

Razstava nam je pokazala, da so se šolski prazniki in slovesnosti skozi čas predvsem z menjavo oblasti spreminjali. Vsakokratna oblast je šolski mladini z njimi na nek način popestrila šolski vsakdan in jim dvigala domovinsko zavest pa tudi izkoriščala šolarje za izkazovanje svoje moči in pomembnosti.

Ob razstavi je bil izdan 68 strani obsegajoč katalog, katerega osrednji del je študija, ki za vsako obdobje dokaj podrobno obravnava praznike in pouka proste dneve ter potek posameznih praznovanj. Knjižica vsebuje še nekatere objavljene dokumente in seznam razstavljenega gradiva.

Aleksandra Pavšič-Milost

Zanimiva in dobro obiskana razstava Sto let dolenske železnice

Lanskega septembra so po dolenski progi ponovno zasopihali stari hlaponi in za nekaj ur je ponovno zaživela slavna železničarska preteklost na vseh večjih dolenskih kolodvorih.

Slovenske železnice so počastile stoletnico dograditve dolenske proge z vožnjami muzejskih vlakov in proslavami ter tako obudile zgodovinski spomin na veliki dogodek, ki je na Dolenjsko prinesel toliko sprememb in krepko pripomogel njenemu razvoju. Zgodovinski arhiv Ljubljana - Enota za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu pa je v počastitev častitljive obletnice v prostorih Dolenjskega muzeja pripravil zanimivo, dobro obiskano in odmevno razstavo.

Avtorica razstave Zorka Skrabl je ob pomoči sodelavcev, arhivistov Mete Matijevič in Marka Polenška, iz arhivskih fondov izbrala sto zanimivih in zgornjih dokumentov, njihovo predstavitev pa popestrila še z muzejskimi predmeti iz slovenskega železničarskega muzeja ter s povečavami starih fotografij in razglednic iz fondov Dolenjskega muzeja in Knjižnice Mirana Jareca. Trajen dokument o sami razstavi je publikacija Sto let dolenske proge, ki jo je ob tej priložnosti izdal novomeški arhiv, v njej pa sta natisnjena kratek zgodovinski oris razvoja dolenske železnice izpod peresa Karla Rustje in katalog vseh razstavljenih arhivskih dokumentov.

Bogato arhivsko gradivo na razstavi (povejmo, da je marsikoga presenetilo, kaj vse novomeški arhiv hrani in ohranja kljub večletni hudi prostorski stiski!) pripoveduje, kako se je želja Dolenjcev, da bi se povezali s svetom tudi prek "železne ceste", počasi in z muko uresničevala, kako so najprej izpadli iz državnega načrta bodočih prog, kako je gospodarska kriza zavrla kasneje že sprejeto gradnjo in potem, kako je gradnja le stekla. Ob tem teče zgodba o ustanovitvi delniške družbe Dolenjske železnice, o velikem slavju ob dograditvi, o vsakdanjem življenju na železnici pa o vojnem pustošenju. O vsem tem zgovorno pričajo razstavljeni in skrbno izbrani dokumenti, med katerimi so najstarejši: pismo novomeškega županskega odbora, ki je leta 1872 zaprosil poslanca Karla Rudeža, naj se v deželnem zboru zavzame za čimprejšnjo gradnjo dolenske železnice, topografska karta iz leta 1885, kjer sta vrisani obe varianti načrtovane proge, razni zapisniki in dopisi, razlastitvena sodba, delnice in statut delniške družbe Dolenjske železnice, vzdolžni profil proge, prošnja mestnih stražnikov za dodatno oborožitev v času gradnje in drugi zanimivi arhivski drobci, ki vsak po svoje pričajo o minulih časih in življenju. Sami otvoritvi proge je namenjen drugi od sedmih tematskih sklopov razstave. Med drugim lahko vidimo, kakšen je bil jedilnik slovesnega kosila, seveda le za povabljenega gospoda, in vabilo na slovnostno vožnjo.

Za temi zaradi starosti morda najzanimivejšimi dokumenti sledijo izbrani arhivski dokumenti, ki nam prikažejo razvoj prometa "od hlaponov do motornih vlakov", razvoj postaj in postajališč, pa usodo, ki jo je dolenska proga doživljala v vojnih vihratih, od prve do druge svetovne vojne in še zadnje, osamosvojitvene. Nekaj gradiva priča o železničarjih in njihovih združenjih. Razstavo pa zaključuje sklop dokumentov, ki govore o podaljški dolenske proge proti Beli krajini. Ob dokumentih so pritegnile pozornost obiskovalcev še železničarske starine, pa tudi izbrane fotografske povečave.

Skratka, gre za razstavo, ki bi jo bilo zares škoda spregledati.

Milan Markelj

Slovenija in Dunaj - razstava in katalog
Zgodovinskega arhiva Ljubljana in Dunajskega
mestnega in deželne arhiva,
Ljubljana 1995, 234 strani

Ob slovenskem kulturnem prazniku sta Zgodovinski arhiv Ljubljana ter Dunajski mestni in deželni arhiv v Cankarjevem domu pripravila razstavo, ki nakazuje številne povezave med Slovenijo in nekdanjim glavnim mestom Dunajem. Razstava je razdeljena na pet tematskih enot, ki nam z gradivom in dokumenti, zbranimi iz slovenskih in avstrijskih arhivov, muzejev in knjižnic predstavljajo ter razlagajo povezanost in odnose med glavnim mestom podonavske monarhije in slovenskimi deželami.

Prva tema, **Cestna in železniška povezava**, nas opozori na pomembnost "železne ceste", ki je Slovenec približala Dunaju, celovska spričevala pa nas opominjo, da so bila to tudi nekakšna potna dovoljenja in osebne izkaznice, s katerimi so si lahko pomočniki in mojstri vsaj ogledali prestolnico, če že niso dobili dela.

Gradbeni načrti nam predstavijo **Paulobo obeh glavnih mest (Dunaja in Ljubljane) in medsebojne vplive**. Tu opozorijo naše imena kot so Schemerl, Gruber, Fabiani in Plečnik.

Tretja tema, **Izobraževalne ustanove na Dunaju**, predstavlja tisti del "odnosov", ki je imel mogoče še najpomembnejše posledice tako za Dunaj kot za Slovenec. Grafikon nam prikazuje zastopanost študentov s Kranjskega (kot osrednje zgodovinske dežele na slovenskem narodnostnem ozemlju) na dunajski Univerzi. Kratak povzetek je: "prisotnost študentov s Kranjskega se na dunajski Univerzi stalno povečuje in predstavlja kar velik odstotek glede na velikost prostora, ki ga pokriva. Povprečno se je na leto vpisalo 12 študentov; glede na celotno populacijo univerze predstavljajo študenti s Kranjske 1,25%."

Za "revne kranjske študente" je bila zelo pomembna ustanova štipendija, v Ribnici rojenega duhovnika Luka Knaflja, ki je štirim študentom namenjala po sto goldinarjev na leto. Med prosileci za Knafljevo štipendijo je leta 1809 zapišan tudi Jernej Kopitar, le eden od predstavljenih učenjakov, ki so izvirali iz slovenskega narodnostnega območja. Kopitar nas z Josipom Mantuanijem in Francem Kidričem poveže s "pogledom na dvorno knjižnico", kjer so delovali omenjeni možje.

V sklopu te teme so posebej predstavljeni glasbeni mojstri (Slatkonja, Dolar, Hubad, Lajovic, Wagner) in Glasbena matica v Ljubljani kot osrednja slovenska glasbena institucija, katere glavni namen je bil negovati predvsem slovensko glasbeno umetnost.

Na področju uporabljaljoče umetnosti je predstavljena slikarska družina Kasimir, ki je bila razpeta med Dunajem in Ptujem; na slikarsko akademijo na Dunaju pa sta se vpisala tudi brata Lovro in Anton Janša; slednji je znan predvsem zaradi svojega imnega čebelarjenja.

Tretjo temo sklence matematik in topničarski mojster Jurij Vega iz Zagorice pri Dolskem, ki je na dunajski topničarski šoli poučeval matematiko in se je udeleževal tudi vojnih pohodov.

V četrto temo, **Dunaj kot politični in administrativni center**, nas uvede fotografija poslopja parlamenta, prej stavbe državnega zbora, kjer so bili zastopani poslanci vseh kronovih cesliviške polovice države, torej tudi iz slovenskih dežel. V nadaljevanju so predstavljeni pomembni posamezniki in rodbine, ki so pustili sledi v dunajski diplomaciji in politiki. Ob koncu so predstavljena še slovenska društva in korporacije.

Zadnji, peti, del začne posamezniki s kulturnozgodovinskega področja. Tu so prišli na vrsto pesniki in pisatelji France Prešeren, Anastasius Grün, Josip Stritar, Ivan Cankar.

Gospodarske povezave začne prošnja Mihaela Klariča za dovoljenje peke kostanja iz leta 1871. Kostanjarji so bili in so v zimskih mesecih zanesljiv sestavni del dunajske podobe mesta. To sezonsko obrt so često opravljali tudi ljudje iz Kranjske. Severla so bili to nepomembni, mali ljudje, če jih primerjamo z Albertom Samassom, c.kr. dvornim livarjem in lastnikom tovarne strojev in gasilnih naprav v Ljubljani, katerega firma je štela med najbolj znamenite razstavljalec na dunajski svetovni razstavi leta 1873.

Številni Dunajčani so cenili vrele zdravilne vode in letovišča; tako sta predstavljena Rogaška Slatina in Bled kot kraja, ki sta gostila ljudi iz prestolnice. Najimenitnejši so bili seveda plemeniti, cesarski obiski, ki so tudi posebej omenjeni.

Na koncu nas na stike in povezave Slovenije z Dunajem opozorijo še fotografije cestnih napisnih tabel, spominskih plošč in spomenikov.

Razstavo spremlja zajeten katalog, ki je, tako kot razstava, v prvem delu razdeljen na pet tematskih enot, drugi del kataloga pa vsebuje opis razstavljenega gradiva.